

Boiko N. O. Spatial parameters in Slavic dehydronymic oikonyms.

The parameter "localization of the object" is most fully represented in dehydronymic oikonyms, as a special type of toponym. This parameter determines the point of view of the subject of nomination to spatial objects. The considered dehydronymic proper names realize 2 types of spatial relations: 1) to be located on any line; 2) to be near, near something. Prepositions that function as prefixes in dehydronymic oikonyms reflect the location of the site relative to the reference object, which can be either a geographical term or a hydronym. The analysis of the names of this type allows us to determine the place of the nomination of the settlement, as well as to reveal the specificity of the spatial toponymic nomination of this type of proper names, to establish the regularities of the organization of the semantic space of the Slavic oikonymy. The problem of the reflection of spatial relations, presented in the Oikonymicon, has its own peculiarities. It is determined by the specifics of its reflection in language, a set of semantic fields, the construction of words and patterns, ect. Information about human interaction and spatial realities, represent onomastics, is essential for characterizing the features of the human exploration of the geographical space.

Keywords: common name, hydronym, oikonym, proper name, proper name's nomination, toponym.

І. М. Нечитайло

Київський національний лінгвістичний університет

**ФЕНОМЕН ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОГО ДІАЛЕКТИЗМУ
В ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ**

У статті розглянуто дослідницькі напрями і процеси, що визначали ідеологію й методичку етимологічних, діалектологічних і лінгвогеографічних славістичних розшуків протягом 150 років від самого зародження і до трансформації в нову наукову парадигму реконструкції прамови на принципах праслов'янського діалектизму, простежено динаміку праць з теоретичного і практичного порівняльно-історичного слов'янознавства в напрямку відтворення прамови. З позицій історіографічного методу проаналізовано лінгвогеографію та етимологію як синтез сучасних наук для розробки діалектних зон слов'яномовного світу, орієнтованої на поглиблене вивчення прамовних ексклюзивів відповідно до існуючих настанов. Проблемно-хронологічний аналіз еволюції ареалологічної та етимологічної думки дозволив розподілити нову пошукову концепцію на ряд вузьких проблем у їхній послідовності в часі.

Ключові слова: праслов'янський діалектизм, ексклюзивна лексика, лінгвогеографія, етимологія, реконструкція праслов'янської мови.

Славістичні студії в царині генези і розвитку слов'янських мов, що передбачають реконструкцію праслов'янської мови, після тривалого уповільнення сьогодні значно активізувалися. Є загальновідомим, що в сучасних спробах реконструкції праслов'янської мови, її лексичного фонду, фонетичних і граматичних рис, а також локалізації, просторової стратифікації й динаміки, у порівняльно-історичному мовознавстві використовуються різні засоби – етимологічні, діалектологічні, лінгвогеографічні та ін. При цьому додаткової ваги набувають діалектні матеріали, особливо коли можуть бути єдиним продовженням

праслов'янської мови, осереддя її різнорівневих станів. Відмінна особливість слов'янських діалектів – їхня динамічність, яка знаходить прояв у тому, що діалекти всіх слов'янських мов є здатними до активного породження ексклюзивних лексем, що характеризують діалекти кожної мови або на всьому просторі Славії, або в межах їхньої мовної групи [4, с. 13–44].

У сфері цих пошуків на перший план виступає дослідження таких шарів праслов'янської лексики, що дали б можливість скласти досить детальну картину розташування праслов'янських діалектів і визначити параметри їхньої внутрішньої та зовнішньої взаємодії у просторі й часі. До них належать праслов'янські діалектизми – ексклюзивні елементи периферійних ареалів у просторі Славії, що зберегли протягом тисячоліть фонетичні, морфологічні й семантичні характеристики. Наприклад, за О. М. Трубачовим, від дієслова праслов. **lipěti*, пов'язаного чергуванням з праслов. **lǫpěti*, **lǫpŋoti* “липнути”, **lěpiti* “ліпити”, через віддієслівний прикметник праслов. **lǫpьkьjь* утворився із суфіксом *-ica-* іменник праслов. **lǫpьśica*. Сьогодні цей праслов'янський діалектизм представлено в українській мові фітонімом *ліпчиця* “росл. *Galium Aparine*, *Asperugo procumbens*, *Asperugo Aparine*, підмаренник чіпкий, гостриця лежача” та “пуста, липка неврожайна земля” (бойків.) [21, XV, с. 129; 7, III, с. 238–239; 6, II, с. 360; 12, I, с. 410]. Зонами української мови, в яких відмічено найбільшу частотність появи праслов'янських діалектизмів, є поліські говірки, що межують із білоруськими, та говірки заходу України, серед яких місцями прояву архаїзмів виступають переважно бойківські, гуцульські, буковинські говірки. Особливий напрямок опрацювання подібних ексклюзивів становлять їхні кореляції з діалектизмами інших актуальних зон *Terra Slavia*.

Мета даної праці – висвітлити процес становлення вчення про праслов'янський діалектизм як зміну досвідів і позицій у діалектології й етимології, тобто як еволюцію їхніх профілів у рамках певних етапів.

Об'єктом своєї статті ми обрали дослідницькі напрями і процеси, що визначали ідеологію й методику етимологічних, діалектологічних і лінгвогеографічних славістичних розшуків протягом 150 років від самого зародження і до трансформації в нову наукову парадигму реконструкції прамови. Саме такий часовий простір дозволить з максимальною повнотою простежити динаміку теоретичного і практичного порівняльно-історичного слов'янознавства. Цьому сприяло поєднання стратегій історіографічного методу пізнання лінгвогеографії та етимології як синтезу сучасних наук. Роботу спрямовано в методичному руслі, яке передбачає предметний огляд шляхів розробки діалектних зон слов'яномовного світу, орієнтований на поглиблене вивчення прамовних ексклюзивів відповідно до існуючих настанов. Проблемно-хронологічний метод зумовив такий аналіз

еволюції ареалологічної та етимологічної думки, коли нова концепція розподіляється на ряд вузьких проблем у їхній послідовності в часі.

Враховуючи, що лексичні й семантичні різновиди в будь-яку епоху є розсіяними на території функціонування споріднених мов зовсім не довільно, але є відбитком минулого, умов і середовища, втіленого у носіях мови, слід виявити закономірності, які зумовили зміни у семантиці і словотворенні, відновити історію слів і їхніх значень на основі розподілу сучасних форм і типів. Ця обставина робить зрозумілою важливість вивчення давніх лексичних відмінностей близькоспоріднених мов, з одного боку, і їхніх “сепаратних” етимологічних зв'язків з лексикою більш віддалених мовних груп, з іншого.

Становлення теорії праслов'янського діалектизму являє собою багаторівневий процес взаємодії зусиль етнографів, діалектологів, етимологів та лексикографів. Початковий, досить тривалий, етап цього дослідницького напрямку полягає в поступовому усвідомленні необхідності їхньої співпраці.

Еволюція поглядів діалектологів Росії на територіальні варіанти мови завжди перебувала в тісному зв'язку з загальним ходом розвитку європейського мовознавства, зокрема слов'янської етимології. Перша її передумова – публікація в останній чверті XIX ст. матеріалів “Лінгвістичного атласу Німецької імперії” Г. Венкера, в перші десятиліття XX ст. – “Лінгвістичного атласу Франції” Ж. Жільерона й Е. Едмона, “Німецького лінгвістичного атласу” Ф. Вреде, “Атласу Італії та Південної Швейцарії” К. Яберга і Й. Юда, що передумовили зсув у змісті європейського ареального мовознавства. Аналізуючи принципові розбіжності цих праць, видатний слов'янський етимолог О. М. Трубачов запевняв, що “саме французьким лінгвістам ми є зобов'язаними створенням географії слів, саме їм належить честь розробки основних принципів і перших важливих праць у цій галузі” [18, с. 16].

Другою передумовою для формування теорії праслов'янського діалектизму мав теоретично і практично обґрунтований В. Пізані принцип Й. Шмідта, відповідно до якого мовні інновації можуть поширюватися через діалектні й мовні кордони, що склалися на суміжних територіях різних мов і діалектів за умови спільності їхньої історичної долі. Третьою методично суттєвою передумовою для перевірки відповідностей окремих груп праслов'янських діалектів між собою є також принцип периферійних областей, що допомагає констатувати на різних місцях праслов'янської лінгвістичної території, менш зачеплених інноваціями, ряд спільних, у тому числі лексичних, реліктів. Ця теза робить зрозумілою важливість вивчення стародавніх лексичних розбіжностей близькоспоріднених мов [15, с. 21].

Черговим теоретичним підґрунтям опрацювання О. М. Трубачовим теорії праслов'янського діалектизму послужили досягнення італійських лінгвістів М. Бартолі та В. Пізані, які поширили принципи лінгвістичної географії на порівняльно-історичне вивчення індоєвропейських мов і співвіднесли хронологічні відношення мовних явищ з територіальними критеріями [22; 13]. Завдяки цьому поступово накопичувалися спостереження й докази на користь того, що праслов'янська мова взагалі не могла існувати як бездіалектна і являла собою складну мовну дійсність. Отже, положення про автономність прамовних станів лексики кожної окремої слов'янської мови і про праслов'янський лексичний діалектизм стало результатом зміни поглядів на лексико-географічні карти індоєвропейських мов завдяки їхній порівняльно-історичній інтерпретації.

Особливу увагу порівняльно-історичному вивченню слов'янських мов та слов'янській діалектології приділив у своїх численних працях С. Б. Бернштейн. У тісному зв'язку з цією проблематикою перебував його глибокий інтерес до питання про праслов'янське діалектне членування. Саме йому належить вимога, згідно з якою дуже важливим є врахування діалектної роздрібненості, яка на різних хронологічних етапах свого розвитку відрізнялася різним ступенем вияву і різним співвідношенням підсистем одна до одної. Згідно з цим положенням, залучення діалектного матеріалу дає можливість значно повніше висвітлити історію мовних фактів [10, с. 70].

Другим етапом теорії праслов'янського діалектизму вважаємо спостереження авторського колективу Етимологічного словника слов'янських мов (ЭССЯ) за лексикою прамови, яка репрезентує рефлексивні явища прамови. На думку їхнього керівника О. М. Трубачова, найбільш цікавими є давні діалектизми, що не мають інших слов'янських відповідностей, проте мають вірогідні відповідності в інших індоєвропейських мовах. При цьому видається природним, що на найбільшу довіру заслуговують координації в найближчих індоєвропейських мовах, наприклад балтійських, хоча можливі й винятки. О. М. Трубачов, автор ідеї праслов'янських лексичних діалектизмів, вважав, що особливо цінним для науки є встановлення ізоглос, які об'єднують різні віддалені одна від одної слов'янські області і навіть кутки цих областей, і припускає можливість розгадування стародавніх ареалів, міждіалектних зв'язків і напрямків міграцій. Проте він зізнається, що знайдені ним ізоглоси – це уривки з уривків ізоглос давнини, які треба навчитися читати.

Теоретик праслов'янського діалектизму висунув також гіпотезу більш широкого – словотвірно-семантичного – критерію виділення

регіоналізму (відмінність у форманті, значенні слова), хоча цей критерій обіцяє певну розпливчастість і неосязну численність об'єкта. Дослідження порушеної проблематики підіймає ще багато питань, наприклад, неучасті певної групи мов або її частин в ареалах слів, представлених в інших слов'янських мовах.

Усе зазначене безпосередньо стосується питання про праслов'янську лексичну спадщину у словниковому складі всіх слов'янських мов. Його опрацювання потребує додаткових критеріїв, регулярного залучення даних порівняльного мовознавства, етимології, оскільки праслов'янський лексичний діалектизм (або локалізм, регіоналізм) обмеженого поширення, не будучи підтвердженим даними інших слов'янських мов, нерідко виявляв підтвердження (етимологічні відповідності), а іноді – повні лексичні тотожності в інших індоєвропейських мовах.

Отже, принципово важливим у методологічному відношенні є запропоноване О. М. Трубачовим положення про автономність праслов'янських станів лексики окремих мов / діалектів із висновком про можливість існування у праслов'янській мові вузькорегіональних лексичних діалектизмів зі спорідненими зв'язками лише на індоєвропейському рівні. У працях О. М. Трубачова запропоновано реконструкцію праслов'янських лексичних діалектизмів на матеріалі східнослов'янських і серболужицьких мов та опрацьовано деякі фрагменти праслов'янських лексичних відношень з висновками про членування праслов'янської мови і про найбільш виразні індоєвропейські зв'язки деяких праслов'янських діалектів [18]. При реконструкції генетичних відношень слов'янських діалектів у визначенні їхнього місця на карті праслов'янської мови особливе значення надається ареально обмеженим явищам, ізоглосам, що відбивають співвіднесення лише окремих слов'янських діалектів. У складному строкатому переплетенні ізоглос найбільш показовими і значущими є сепаратні ізолекси, тобто виняткові зв'язки, що характеризують окремі діалекти на тлі загальнослов'янських словникових збігів.

Тривале накопичення і дослідження слов'янської лексики вузьколокального характеру зумовило увагу до такого аспекту теорії праслов'янського діалектизму, як положення про архаїчні зони. У питанні збереження архаїзмів і давніх (праслов'янських) діалектизмів розрізняються центр і периферія, причому, як указував О. М. Трубачов, саме остання виявляється резервом зазначених елементів словника. Однак опозицію центр – периферія він вважав не стільки просторовою, скільки загальномовною, а це означає, що під поняття периферії підпадають різні непрестижні, низові форми мови й мовлення, в їхньому числі лексичні [17, с. 16].

На давніх елементах лужицької лексики, пов'язаних часом із надійними відповідниками в окремих діалектах слов'янської та інших індоєвропейських мов, О. М. Трубачову вдалося виразно окреслити досить глибоку межу, що відділяє верхньолужицьку мову від нижньолужицької. Як відзначив етимолог, давні діалектні зв'язки та рубежі в лексиці, виявлені етимологічно, очевидно, цілком підходять як об'єктивний засіб при вивченні історії мовних відношень, багаторазово перекритих і нівельованих пізнішими нашаруваннями [16, с. 172].

Головним практичним завданням дослідник назвав всебічне опрацювання ізолекс різного роду в усіх можливих аспектах, необхідність подальшої деталізації балто-слов'янських, слов'яно-германських лексичних відношень і ізогос, систематичний перегляд з точки зору кожної окремої слов'янської і кожної неслов'янської мови. О. М. Трубачов проаналізував фрагменти праслов'янських лексичних відношень: 1) праслов'янські діалектизми російського словника; 2) характеристику праслов'янських лексичних архаїзмів і ізогос у білоруській; 3) праслов'янські лексичні діалектизми нижньолужицької; 4) ізолекси словенсько-сербсько-хорватсько-українсько-білоруські, нижньолужицько-українські (білоруські), лужицько-сербсько-хорватські; 5) балто-слов'янські ізолекси. Його робота над праслов'янською діалектною лексикою породжує впевненість у висновках про давні відношення самих діалектів, відбиті у просторовій схемі [16, с. 159–195].

Ідеї О. М. Трубачова про автономність праслов'янського стану лексики кожної слов'янської мови та про праслов'янський лексичний діалектизм було підтримано Ф. П. Філіним, який визнав їх продовженням власних давніх інтересів до історичної діалектології давньої діалектної лексики [19, с. 318–348] і здійснив спробу підрахувати склад праслов'янських лексичних діалектизмів. Його підрахунки дозволили зробити феноменальний висновок, що у праслов'янській мові регіональних, діалектних слів було більше, ніж спільнослов'янських, тобто більше половини всього праслов'янського словникового складу. Ф. П. Філіну належить опрацювання параметрів лексико-семантичних діалектизмів східнослов'янських мов та їхнє розмежування на лексичні діалектизми ранньої пори і пізнього давньоруського часу [20, с. 12–85].

Як розвиток учення О. М. Трубачова можна розглядати опрацювання явищ центрального та периферійного ареалів на території поширення слов'янських мов [14, с. 37–56; 3, с. 71–76]. Цей аспект локалізації архаїзмів являє певний інтерес з точки зору вирішення діахронічних та етногенетичних проблем. Слов'янські архаїзми, вважає М. І. Толстой, на відміну від, скажімо, романських мов, досить часто не є окраїнними: у деяких випадках архаїчні особливості зберігає і середина центру, його

епіцентр, і тим самим перегукується з латеральними зонами. Тоді центрально-периферійне протиставлення в загальнослов'янському плані слід замінити умовними поняттями архаїчних і неархаїчних зон.

Третій етап ознаменувався укладанням Загальнослов'янського лінгвістичного атласу (ОЛА), що дало можливість Т. І. Вендіній співвіднести свої спостереження з новими даними історичної фонетики та лексикології. Одержана нею ареальна картина дала матеріал для роздумів про історичну глибину виявлених зон архаїки для всіх груп слов'янських мов, намітити першочергові завдання каталогізації й локалізації явищ слов'янської архаїки та побудови ієрархії реліктових зон, щоб подивитися на діахронічні й етногенетичні проблеми крізь призму нових даних [3, с. 71–76].

На цей же період припадає опрацювання Л. В. Куркіною праслов'янської вузьколокальної діалектної лексики при дослідженні південно- та західнослов'янських лексичних ізолекс [8, с. 15–28], список праслов'янських діалектизмів було поповнено В. В. Мартиновим у контексті визначення архаїчної периферії слов'янського світу [9, с. 180–185] та Ю. С. Азарх при визначенні територіального розподілу російської апеллятивної й топонімічної лексики [1, с. 168–176].

Проте на цей період комплексних праць з аналізу цієї лексичної мікросистеми порівняльно-історична славістика не мала, попри наявність епізодичних досліджень південної (Л. В. Куркіна, Л. Вергунова), західної (В. Махек), східної (Ж. Ж. Варбот, І. П. Петльова, Т. В. Горячева, Ю. С. Азарх, Т. І. Вендіна) та змішаної (В. А. Меркулова, М. А. Осипова, О. М. Маркова) діалектних макрозон слов'янства. Загалом у науковій сфері уявлення про праслов'янські діалектизми коливається від вузького розуміння, обмеженого твірними індоєвропейськими основами (Р. Еккерт), до припущення їх широкої локалізації (В. А. Меркулова, Т. І. Вендіна).

Тому четвертий етап потребував узагальнення набутих слов'янською компаративістикою теоретичних знань, виявлення та аналізу ПД, притаманних усім зонам слов'янства. Так, монографію автора цієї статті присвячено теоретичному опрацюванню проблем праслов'янських діалектизмів у слов'янських мовах, визначенню їхніх принципових територіальних, лексико-семантичних та словотвірних особливостей, здійсненню в порівняльно-історичному аспекті досліджень сучасних рідкісних діалектних девербативів походження праслов'янської доби [11].

На сучасному, п'ятому етапі праслов'янський діалектизм як одна з методик відтворення територіальних особливостей прамови “заговорив” новими аспектами у зв'язку з масштабним фактологічним напрацюванням Загальнослов'янського лінгвістичного атласу. Особливо виразно це передано у працях Т. І. Вендіної, яка стверджувала, що його карти “свідчать про

яскраву особливість слов'янських діалектів – їхню динамічність, яка знаходить прояв у тому, що діалекти всіх слов'янських мов є здатними до активного породження ексклюзивних лексем, які відмітно характеризують діалекти кожної мови або на всьому просторі Славії, або в межах їхньої мовної групи” [4, с. 21]. Ось чому на часі її студії зосереджено на просторовій і часовій характеристиці ексклюзивних лексем, репрезентованих на сторінках ОЛА, із застосуванням спеціальних методик їхньої інтерпретації [5, с. 7–55].

Слов'янська етимологія (у проекції на лінгвістичну географію) за останні півстоліття пройшла довгий шлях, зазнавши суттєвих змін як у загальнотеоретичному, так і в методологічному плані, поглибила онтологічну специфіку об'єкта дослідження і методів його вивчення. Сучасний етап слов'янської лінгвістичної географії може бути охарактеризований як етап інтерпретації ізоглос координуючих ексклюзивів Terra Slavica в діалектологічних атласах різного типу (територіальних, національних, міжнаціональних, проблемних і т. ін.), які дозволили не лише вдосконалити прийоми і методи дослідження, але й розширити дослідницьку парадигму. Певною мірою цьому сприяло зростання інтересу до вивчення лексико-семантичних рис виключних діалектних утворень у їхній прив'язці до лінгвогеографічного розподілу.

З часу постулювання ідей праслов'янського діалектизму в методах і напрямках реконструкції праслов'янського стану лексики й діалектного розмежування відбулися значні зміни. Вони стосуються передусім тлумачення поняття периферійних зон праслов'янської мови, обґрунтування схем праслов'янського діалектного членування і визначення критеріїв праслов'янського статусу діалектизму. Процес виявлення залишкових, реліктових слів здійснюється в етимології постійно. У контексті етимологічних досліджень робота з ексклюзивами слов'янських мов провадиться або як з похідними від індоєвропейських коренів, або як з діалектними слов'янськими комплексами, або як з лексико-семантичними групами, або просто як з ізольованими лексемами.

Аналіз лексико-семантичних, граматичних та фонетичних особливостей виключних архаїзмів всередині та за межами слов'янства з акцентом на їхню локалізацію залишається одним із постійних і найпродуктивніших напрямків славістичних лінгвістичних досліджень. Праці в цій галузі визнано потужним підґрунтям для реконструкції найдавніших міграцій слов'ян та їхніх мовних, етнічних, культурних контактів.

Л і т е р а т у р а :

1. *Азарх Ю. С.* Ареальная норма в апеллятивной и топонимической лексике (на материале русских говоров) / Ю. С. Азарх // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. – Л. : Наука, 1977. – С. 168–176.
2. *Вендина Т. И.* Из истории работы над Общеславянским лингвистическим атласом. К 50-летию проекта (1958–2008) / Т. И. Вендина // Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. 2006–2008. – М. : Наука, 2008. – С. 5–31.
3. *Вендина Т. И.* К проблеме центрального и маргинального ареалов Славии / Т. И. Вендина // Вопросы языкознания. – 1997. – № 2. – С. 71–76.
4. *Вендина Т. И.* Славянские диалекты и проблема сохранения этноязыкового фонда славян / Т. И. Вендина // Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности. Кн. I. – М. : Фонд "Развитие фунд. лингв. исследований", 2014. – С. 13–44.
5. *Вендина Т. И.* Эксклюзивные лексемы и их ареалы в пространстве Славии / Т. И. Вендина // Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова. VIII. Общеславянский лингвистический атлас : материалы и исследования 2012–2014. – М. : Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова, 2016. – С. 7–55.
6. *Грінченко Б. Д.* Словарь української мови / Борис Дмитрович Грінченко. – К., 1907–1909 (перевид. фотоспособом. – К., 1958). – Т. 1–4.
7. *Етимологічний словник української мови : в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука.* – К. : Наукова думка, 1982–2012. – Т. 1–7.
8. *Куркина Л. В.* Праславянские лексические диалектизмы южнославянских языков / Л. В. Куркина // Этимология 1979. – М. : Наука, 1981. – С. 15–28.
9. *Мартынов В. В.* Семантические архаизмы на южнославянской языковой периферии / В. В. Мартынов // Ареальные исследования в языкознании и этнографии : сб. ст. – Л. : Наука, 1977. – С. 180–185.
10. *Над чем работают ученые МГУ. Профессор С. Б. Бернштейн* // Вестник Московского университета. – 1967. – № 2. – С. 70.
11. *Нечитайло І. М.* Історія і типологія праслов'янських девербативів : монографія / Ірина Миколаївна Нечитайло. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – 365 с.
12. *Онишкевич М. Й.* Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич / редкол. : Г. М. Гнатюк, П. Ю. Гриценко, І. Г. Матвійс (відп. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1984.
13. *Пизани В.* Общее и индоевропейское языкознание / В. Пизани // Общее и индоевропейское языкознание : обзор литературы. – М. : Иностранная литература, 1956. – С. 83–199.
14. *Толстой Н. И.* О соотношении центрального и маргинального ареалов в современной Славии / Н. И. Толстой // Ареальные исследования в языкознании и этнографии. – Л. : Наука, 1977. – С. 37–56.
15. *Трубачев О. Н.* Лингвистическая география и этимологические исследования / О. Н. Трубачев // Вопросы языкознания. – 1959. – С. 16–33.
16. *Трубачев О. Н.* О составе праславянского словаря (Проблемы и задачи) / О. Н. Трубачев // Славянское языкознание. V Междунар. съезд славистов.

- Доклады рос. делегации. – М. : Наука, 1963. – С. 159–195.
17. Трубачев О. Н. Праславянское лексическое наследие и древнерусская лексика дописьменного периода / О. Н. Трубачев // Этимология 1991–1993. – М. : Наука, 1994. – С. 3–27.
  18. Трубачев О. Н. Этимологический словарь славянских языков (Праславянский лексический фонд). Проспект. Пробные статьи / сост. О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1963. – 94 с.
  19. Филин Ф. П. О составлении диалектологических словарей славянских языков / Ф. П. Филин // Славянское языкознание. V Международный съезд славистов (София, сентябрь 1963 г.) / гл. ред. акад. В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1963. – С. 318–348.
  20. Филин Ф. П. Проблемы исторической лексикологии русского языка : Древний период / Ф. П. Филин // Вопросы языкознания – 1981. – № 5. – С. 12–25.
  21. Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / под. ред. О. Н. Трубачева, А. Ф. Журавлева. – Вып. 1–36. – М. : Наука, ИРЯ РАН, 1974–2010.
  22. Bartoli M. G. Introduzione alla neolinguistica (Principi – scopi – metodi) / Matteo Giulio Bartoli. – Ginevra, 1925. – 108 p.

R e f e r e n c e s :

1. Azarkh Yu. S. Arealnaya norma v apellyativnoy i toponimicheskoy leksike (na materiale russkikh govorov) [The areal norm in the appellative and toponymic vocabulary (on the basis of the Russian dialects)] / Yu. S. Azarkh // Arealnye issledovaniya v yazykoznanii i etnografii. – L. : Nauka, 1977. – S. 168–176.
2. Vendina T. I. Iz istorii raboty nad Obshcheslavyanskim lingvisticheskim atlasom. K 50-letiyu proekta (1958–2008) [From the history of work on the Common Slavic linguistic atlas. To the 50th anniversary of the project (1958–2008)] / T. I. Vendina // Obshcheslavyanskiy lingvisticheskiy atlas. Materialy i issledovaniya. 2006–2008. – M. : Nauka, 2008. – S. 5–31.
3. Vendina T. I. K probleme tsentralnogo i marginalnogo arealov Slavii [To the problem of the central and marginal areas of Slavia] / T. I. Vendina // Voprosy yazykoznaniiya. – 1997. – № 2. – S. 71–76.
4. Vendina T. I. Slavyanskiye dialekty i problema sokhraneniya etnoyazykovogo fonda slavyan [Slavic dialects and the problem of preserving the ethno-linguistic foundation of the Slavs] / T. I. Vendina // Aktualniye etnoyazykoviye i etnokulturniye problemy sovremennosti. Kn. I. M. : Fond "Razvitie fund. lingv. issledovaniy", 2014. – S. 13–44.
5. Vendina T. I. Eksklyuzivniye leksemy i ikh arealy v prostranstve Slavii [Exclusive lexemes and their areas in the space of Slavia] / T. I. Vendina // Trudy Instituta russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova. VIII. Obshcheslavyanskiy lingvisticheskiy atlas : materialy i issledovaniya 2012–2014. – M. : In-t rus. yaz. im. V. V. Vinogradova RAN, 2016. – S. 7–55.
6. Grinchenko B. D. Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] / Boris Dmitrovich Grinchenko. – K., 1907–1909 (perevid. fotosposobom. – K., 1958). – T. 1–4.

7. Etimologichniy slovník ukraínskoi movy : v 7 t. [Etymological dictionary of the Ukrainian language : In 7 vol.] / za red. O. S. Melnichuka. – K. : Naukova dumka, 1982–2012. – T. 1–7.
8. *Kurkina L. V.* Praslavyanskiye leksicheskiye dialektizmy yuzhnoslavyanskikh yazykov [Proto-Slavic lexical dialectisms of the South Slavic languages] / L. V. Kurkina // *Etimologiya* 1979. – M. : Nauka, 1981. – S. 15–28.
9. *Martynov V. V.* Semanticheskiye arkhazimy na yuzhnoslavyanskoy yazykovoy periferii [Semantic archaisms in the South Slavic linguistic periphery] / V. V. Martynov // *Arealniye issledovaniya v yazykoznanii i etnografii* : sb. st. – L. : Nauka, 1977. – S. 180–185.
10. Nad chem rabotayut uchenye MGU. Professor S. B. Bernshtein [What are the scientists of Moscow State University working on? Professor S. B. Bernshtein] // *Vestnik Moskovskogo universiteta*. – 1967. – № 2. – S. 70.
11. *Nechytaylo I. M.* Istoriya i tipologiya praslavyanskikh deverbativiv : monografiya [History and typology of the Proto-Slavic verbal words] / Iryna Mikolaivna Nechytaylo. – K. : Vyd. tsentr KNLU, 2011. – 365 s.
12. *Onyshkevich M. I.* Slovník boykivskykh govirok : u 2 ch. [Dictionary of boiki dialects] / M. I. Onyshkevich / Redkol. : G. M. Gnatyuk, P. Yu. Gritsenko, I. G. Matviyas (vidp. red.) ta in. – K. : Naukova dumka, 1984.
13. *Pizani V.* Obshcheye i indoyevropeyskoye yazykoznaneye [General and Indo-European linguistics] / V. Pizani // *Obshcheye i indoyevropeyskoye yazykoznaneye* : obzor literatury. – M. : Inostrannaya literatura, 1956. – S. 83–199.
14. *Tolstoy N. I.* O sootnoshenii tsentralnogo i marginalnogo arealov v sovremennoy Slavii [On the correlation of the central and marginal areas in modern Slavia] / N. I. Tolstoy // *Arealniye issledovaniya v yazykoznanii i etnografii*. – L. : Nauka, 1977. – S. 37–56.
15. *Trubachev O. N.* Lingvisticheskaya geografiya i etimologicheskiye issledovaniya [Linguistic geography and etymological research] / O. N. Trubachev // *Voprosy yazykoznaneya*. – 1959. – S. 16–33.
16. *Trubachev O. N.* O sostave praslavyanskogo slovarya (Problemy i zadachi) [On the composition of the Proto-Slavic dictionary (Problems and tasks)] / O. N. Trubachev // *Slavyanskoye yazykoznaneye. V Mezhdunar. syezd slavistov. Doklady ros. delegatsii*. – M. : Nauka, 1963. – S. 159–195.
17. *Trubachev O. N.* Praslavyanskoye leksicheskoye nasledeye i drevnerusskaya leksika dopismennogo perioda [Proto-Slavic lexical heritage and Old Russian lexicon of the pre-literary period] / O. N. Trubachev // *Etimologiya* 1991–1993. – M. : Nauka, 1994. – S. 3–27.
18. *Trubachev O. N.* Etimologicheskiy slovar slavyanskikh yazykov (praslavyanskiy leksicheskiy fond). Prospekt. Probniye statyi [Etymological dictionary of Slavic languages (Proto-Slavic lexical fund). Prospect. Trial articles] / sost. O. N. Trubachev. – M. : Nauka, 1963. – 94 s.
19. *Filin F. P.* O sostavlenii dialektologicheskikh slovarey slavyanskikh yazykov [On the compilation of dialectological dictionaries of Slavic languages] / F. P. Filin // *Slavyanskoye yazykoznaneye. V Mezhdunar. syezd slavistov (Sofiya, sentyabr 1963 g.)* / gl. red. akad. V. V. Vinogradov. – M. : Nauka, 1963. – S. 318–348.

20. *Filin F. P.* Problemy istoricheskoy leksikologii russkogo yazyka : drevnii period [Problems of the historical lexicology of the Russian language : ancient period] / F. P. Filin // Voprosy yazykoznaniiya. – 1981. – № 5. – S. 12–25.
21. *Etimologicheskii slovar slavyanskikh yazykov : praslavyanskiy leksicheskiy fond* [Etymological dictionary of Slavic languages (Proto-Slavic lexical fund)] / Pod. red. O. N. Trubacheva, A. F. Zhuravleva. – Vyp. 1–36. – M. : Nauka, IRYa RAN, 1974–2010.
22. *Bartoli M. G.* Introduzione alla neolinguistica (Principi – scopi – metodi) / Matteo Giulio Bartoli. – Ginevra, 1925. – 108 p.

Нечитайло И. Н. Феномен праславянского диалектизма в сравнительно-исторической парадигме.

В статье рассмотрены исследовательские направления и процессы, определяющие идеологию и методологию этимологических, диалектологических и лингвогеографических славистических исследований на протяжении 150 лет от самого зарождения и до трансформации в новую научную парадигму реконструкции праязыка на принципах праславянского диалектизма, прослежена динамика трудов по теоретическому и практическому сравнительно-историческому славяноведению в направлении воссоздания праязыка. С позиций историографического метода проанализированы лингвогеография и этимология как синтез современных наук для разработки диалектных зон славяноязычного мира, ориентированной на углубленное изучение праязыковых эксклюзивов в соответствии с существующими установками. Проблемно-хронологический анализ эволюции ареалологической и этимологической мысли позволил распределить новую поисковую концепцию на ряд узких проблем в их последовательности во времени.

Ключевые слова: праславянский диалектизм, эксклюзивная лексика, лингвогеография, этимология, реконструкция праславянского языка.

Nechitailo I. M. Phenomenon of Proto-Slavic dialectism in the comparative-historical paradigm.

The article deals with the directions and processes, ideology and methodology of 150-years-old etymological, dialectological and linguogeographic Slavic studies from the very beginning to transformation into a new scientific paradigm of the reconstruction of proto-language on the principles of Proto-Slavic dialectism. The historiographic analysis of the role of linguogeography and etymology is conducted in development of dialectal zones of Terra Slavia. The problem-chronological analysis of evolution of arealological and etymological thought allowed to distribute the new search conception into five stages: 1) preliminary accumulation of theoretical and practical evidence; 2) establishment and evaluation of Proto-Slavic dialectisms; 3) observation of the Proto-Slavic reflexes during the mapping of The Slavic Linguistic Atlas; 4) the works devoted to part-language and areal features of Proto-Slavic dialectisms; 5) spatial and temporal interpretation of exclusive lexemes and isoglosses.

Keywords: Proto-Slavic dialectism, exclusive vocabulary, linguogeography, etymology, reconstruction of the Proto-Slavic language.